

**ERKEK VE ERKEKLİK ÇALIŞMALARI:
SORUNSALDAN KURAMSALA**
*STUDIES OF MEN AND MASCULINITY:
FROM THE PROBLEMATIC TO THE THEORETICAL*

Arş. Gör. Şafak HORZUM*
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
shafakhorzum@gmail.com

Özet

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla ilerleyen ve 1990'lardan itibaren kendi başına disiplinlerarası bir alan olan erkek ve erkeklik çalışmaları, kuramsal açıdan pek çok öncü düşünürden faydalanmış olup kendine ait bilim insanlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece bu alan günümüzde erkeklerle ilgili pek çok sosyokültürel ve siyasal meseleyi mercek altına almayı başarmaktadır. Bu yazı, erkeklik sorunsalını kapsamlı olarak tek bir metinde bulmanın zorluğundan dolayı erkeklik kavramının sorunsallaşma sürecini Freud, Jung, Adler ve de Beauvoir'ın tartışmalarıyla ele almakta ve ardından günümüz erkek ve erkeklik çalışmalarının kapsamını eril tahakküm ve hegemonyacı erkeklik kavramları ile açıklamaktadır. Bu doğrultuda, erkek-kadın ve/ya erillik-dişillik gibi ilişkilendirmelere dayalı ikici düşünce yapısının zamanının sona erdiği alanın kuramcılarının savları ile açıklanmaktadır. Günümüzde Türkçe olarak erkek ve erkeklik çalışmaları ile ilgili detaylı bir kuramsal çalışma henüz bulunmadığından, bu yazı alanla ilgilenen araştırmacılar için bilgilendirici ve yönlendirici bir platform sunar.

---

* ORCID: orcid.org/0000-0003-4114-0387

Anahtar Kelimeler: Erkek ve erkeklik çalışmaları, erkeklik sorunsalı, eril tahakküm, hegemonyacı erkeklik.

Abstract

The studies of men and masculinity, which have rapidly developed since the second half of the twentieth century and become an independent interdisciplinary research area since the 1990s, have benefited from a variety of pioneer thinkers and brought forth the new scholars of its own. Thus, this area succeeds in focusing on many socio-cultural and political issues related to men today. With the realization of the difficulty of finding a comprehensive text about the problematization process of masculinity, this paper attempts to discuss this process with regard to Freud, Jung, Adler and de Beauvoir, and then to explain the scope of the studies of men and masculinities with the concepts of masculine domination and hegemonic masculinity. In this context, it is argued that gendered binary thinking based on man-woman and/or male-female relations has already expired. Due to the lack of a theoretical discussion about the studies of men and masculinity in Turkish, this paper provides an informative platform to guide researchers interested in this area.

Keywords: Studies of men and masculinity, masculinity problem, masculine domination, hegemonic masculinity.

Giriş: Erkek ve Erkeklik Çalışmaları

Cinsellik, kimlik ve kültür sorunlarına dokunan disiplinlerarası bir alan olan erkek ve erkeklik çalışmaları 1990'lardan itibaren pek çok akademisyenin, kuramcının ve araştırmacının ilgi alanı olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Temelde eril kimliklerin nasıl inşa edildiğini ve erkeklerin bireysel veya belli bir topluluk olarak birbirlerine benzerliklerini ve/ya birbirlerinden farklılıklarını araştıran bu çalışma alanının, Avustralyalı toplumbilimci R. W. (Raewyn) Connell'in *Masculinities* ("Erkeklikler") adlı eserinin 1995 yılında yayımlanmasıyla birlikte bağımsız bir araştırma alanı olduğu kabul edilmiştir. Connell'in bu eseri yayımlanana kadar, erkek ve erkeklik çalışmalarının feminist kuramlar ve kadın çalışmalarının 1950'lerden bu yana gösterdiği gelişimle kıyaslandığında ihmal edildiği ve erkeklerle ilgili meselelerin üstüne fazla eğilinmediği görülmektedir. Ne var ki bu durum çok sürmemiş ve yirminci yüzyılın sonlarından itibaren,

erkek ve erkeklik çalışmalarının gelişimine Michael Kimmel, Chris Haywood, Máirtín Mac an Ghail, Tim Hitchcock, Michèle Cohen, Jeff Hearn ve Todd W. Reeser gibi çağdaş kuramcı ve araştırmacılar mühim katkılarda bulunmuşlardır. Bu yazı da erkek ve erkeklik çalışmalarının nasıl ve ne zaman başladığını kısaca açıklayarak erkeklik sorunlarını detaylı olarak inceleyecek, ardından günümüz erkeklik kuramlarını eril tahakküm ve hegemonyacı erkeklik kavramlarıyla ele alacaktır. Böylelikle, erkeklik sorunsalıyla ilgili Türkçe ele alınan ilk kapsamlı araştırma ve tartışmayı sunmayı hedeflemektedir.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları alanı, kadın sorunu, kadın kimlikleri ve kadınlıklar üzerine tartışmaların alevlenmesinden dolayı erkeklerle ilgili meselleri göz ardı ederek çoğunlukla kadın bedeninin bir meta olarak kullanıldığı ataerkil uyarlamalara odaklanmıştır. Erkekler ve erkeklikler üzerine olan tartışmalar genelde bu sebeple gölgede kaldığından toplumsal cinsiyet çalışmaları dendiğinde otuz yıl öncesine kadar kadın çalışmaları akla gelmekteydi. Her ne kadar uzun bir süre boyunca kıyıda köşede de kalsa, erkek ve erkeklik çalışmalarının kökü, Connell, Kimmel ve Aronson'ın da belirttiği üzere, kısa ömürlü Erkek Özgürlük Hareketi'ndedir. Bu hareket 1960'ların sonu ile 1970'lerin başındaki tüm cinsiyet kimliklerini ve rollerini kapsayan şemsiye girişim olarak adlandırılabilir. Kadın Özgürlük Hareketi'nin akabinde ortaya çıkmış bir girişimdir (Kimmel & Aronson, 2004: xxi; Connell, 2005: 23-24). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair bütün tartışmalar, bu yirmi yıllık süre içinde Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kadınların ve karşıtinsel/heteroseksüel olmayan toplulukların zorunlu karşıtinsellik/heteroseksüellik kavramını ve heteroataerkil düzeni yapısökümcü bir şekilde sorgulamasıyla başlamıştır. Kadın hareketleri, karşıtinselliği "Batılı zihinlerde, sınıflandırma şemalarında, toplumsal örgütlerde ve halk törenlerinde yerleşik olan cinsiyet ikiciliğinin, karşıtinsel-eşcinsel ayrımının, eril tahakkümün ve karşıtinsel ayrıcalığının yapısal bir düzenini oluşturan bir kurum"¹ (Seidman, 2009: 21)

¹ Aksi belirtilmediği sürece, bu metindeki İngilizceden Türkçeye yapılmış olan çeviriler yazara aittir.

olarak tanımlayarak, karşıtinsel yapı taraftarı olan kurumsal zorunluluklara karşı çıkmıştır. Kadınların bu savının yanında bulunan eşcinseller, özellikle de geyler, zorunlu karşıtinselliğin yapay cinsiyet ikiciliği hiyerarşisi içinde kadın, gey, lezbiyen ve trans bireyler gibi kendi ötekilerini yarattığını belirterek bu meydan okumaya dâhil olmuştur.

Bu türden yapısökümcü sesler toplumsal cinsiyet yapılarını sorgulamak üzere yükseldikçe, çok boyutlu bir olgu olarak toplumsal cinsiyetin “davranış, tutum, kişilik özellikleri ve biyolojik erkek ve kadınlar için tipik eğilim örüntüleri bakımından” çeşitli şekillerde sergilenmekte olduğu, “eril ve dişilden daha fazla cinsiyet [yönelimleri] bulunduğu” geniş çapta kabul görmüştür (Sandfort, 2005: 599). Buna istinaden denmektedir ki toplumsal cinsiyet kavramı “çok katmanlı, bağlama özgü, ... amaca özgü” (Hale, 2003: 68) ve karşıtinselliğin kısıtlamalarının dışındadır. Kadın ve Erkek Özgürlük Hareketleri, toplumsal cinsiyet inşasının “insan eyleminin başlıca itici gücü olan bireylerin -tinleri, arzuları ve fantezilerini barındıran- iç yaşamlarından kaynaklandığını ortaya çıkararak” (Seidman, 2009: 21) bireylere her an her yerde eşlik eden toplumsal cinsiyetin aşkın karaktere sahip olduğu önermesinde bulunmuştur. Bu sebeple, Erkek Özgürlük Hareketi’nin öncelikli olarak “eril cinsiyet rollerini” düzeltip iyileştirmeyi amaçladığını ve bunun da “erkeklerle, iktidara ve değişime dair ilgi çekici siyasal tartışmaları” (Connell, 2005: xii) ortaya çıkardığını söyleyebiliriz.

Öncelikle, Birleşik Devletler, Birleşik Krallık, Fransa, Avustralya ve Hollanda’daki gey özgürlükçüler ve lezbiyen feministler, hiç kimsenin heteroataerkil düzenin kurallarına, geleneklerine ve beklentilerine zorlanamayacağı inancıyla “karşıtinselliğin kurumsal dayatmasından kaynaklı toplumsal eşitsizliklerle” birlikte “zorunlu karşıtinsellik” kavramını (Seidman, 2009: 18) tartışmaya başlamışlardır. Chris Haywood ve Máirtín Mac an Ghaill, bu alanın gelişim sürecinde, toplumsal cinsiyetle ilgili son zamanlarda ortaya çıkan ve daha önceden var olmadığı düşünülen vakaların önemini vurgulamaktadırlar:

Cinsel hazzın üreme ve evlilikten ayrılması, ... üreme teknolojilerinin gelişimi, lezbiyen ve geylerin artan uzamsal

görünürlükleri, cinsel ürünlerle pornografinin seri üretimi ve HIV/AIDS'in ortaya çıkışı gibi toplumsal ve kültürel değişimler, erkekliğin anlamları üzerinde çok büyük etkiler oluşturmuştur. ... "Ortada görünmeyen baba," "çocuk tacizcileri" ve "laddizm" gibi yeni bir medya temsil setinin yanında erkeklere karşı cinsel şiddetin kültürel ihtimalleri bu tür cinsel çatlaklardan gün yüzüne çıkmıştır. Toplumsal ve kültürel dönüşümler cinsel anlamların toplumsal dokusunda erkek olmanın ne demek olduğuna dair yıpranmış idrake sebep olan yırtıklar yaratmaktadır (2003: 12-13).

Mevcut hâkim düzenin bu eleştirisi "kalıplaşmış cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımları ile hiyerarşilerinin nasıl toplum tarafından oluşturulmuş bir yapısal düzen olduğunu" (Seidman, 2009: 18) ortaya koymayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, bu eleştirel alan, geleneksel disiplinlerin ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının arasında kabul görmek için erkekleri ve erkeklikleri sadece cinsiyet rolleri çalışmaları bakımından okumakla yetinemeyeceğini görüp zamanla erkekler ve erkekliklerle ilgili daha kapsayıcı, çok disiplinli ve çok sesli bir akademik alan halini almıştır.

Erkeklik Sorunsalı: Freud, Jung, Adler ve de Beauvoir

Terminolojiyle başlamak gerekirse, erkekler ve erkeklikler sözcükleri kasten çoğul kullanılmaktadır. Zira oldukça karmaşık olduğu mutabakatına varılan bu çalışma alanı çok sayıda bireysel deneyime dayanır. "Erkek ve kadın idealleştirmeleri arasında akışkan bir hareketlilik gösteren ve bu idealleri sıklıkla birbirine karıştıran edimsel bir marifet" olarak görülen toplumsal cinsiyet kimliği, "daha eyleyici, akışkan ve değişken bir örüntü" (Seidman, 2009: 22) üstlenmektedir. Bu noktada, erkekliklere dair çoklu bakış açıları dendiğinde "erkeklik/erillik" kavramının sadece "kadınlık/dişilik/dişillik" kavramının zıttı olmadığı, aynı kültür içinde ve farklı kültürler arasında erkekliklerin farklı ifadeleri olduğu hatırlanmalıdır.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını tanımlarsak, cinsiyet "kromozomsal, kimyasal ve anatomik bünyemizi" belirtirken, toplumsal cinsiyet de "bir kültür içerisinde bu bünyelere atfedilen farklılıkları" içermektedir (Kimmel & Aronson, 2004: xvi). Cinsiyet, insanların biyolojik oluşumları

anlamına gelip dişi ve eril olmak üzere ikiye ayrılır. Öte yandan, toplumsal cinsiyet, insanların birbirlerini anlamasına aracı olan ve hayatı şekillendiren toplumsal ve kültürel bir yapıdır. İnsanların içerisinde büyüdüğü kültürler, kadınlarla erkekler arasındaki ve aynı cins kişiler arasındaki biyolojik farkları şekillendirir, anlamlandırır ve yorumlar. Diğer bir deyişle, insanlar “eril veya dişil cinsiyetlerle doğarlar,” ancak “bir kültürel bağlamda erkek ve kadın olurlar” (Kimmel & Aronson, 2004: xvi). Judith Butler *Cinsiyet Belası* (1999) kitabında cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki temel ayrımı irdelerken “toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiği, dolayısıyla ne cinsiyetin nedensel sonucu ne de onun kadar [görünüşte] sabit” olduğu vurgusunu yapar (2005: 50). Her ne kadar bir fetüs dişi ya da erkek bir biyolojik cinsiyete sahipse de bu biyolojik cinsiyet ailesine söylenene kadar toplumsal bir mevcudiyet kazanmaz (ve dolayısıyla henüz doğmamış bebekle ilgili hayaller/beklentiler cinsiyet kalıplarına oturtularak şekillendirilmez). Bu yüzden, “kültürel ithaflarından veya kayıtlarından önce var olan ‘doğal bir beden’ yoktur” (Salih, 2007: 55). Butler, Nietzsche’ye gönderme yaparak toplumsal cinsiyet kavramının bir “var oluş” değil, bir “eyleme/yapma” durumu olduğunu belirtir (2005: 77). Erkek ve erkeklik terimleri arasındaki fark da cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımla paraleldir. Erkek herhangi bir kültürel çağrışımdan uzak cismani bir varlık demekken erkeklik ise eril veya dişil cismani varlıklarla ilişkilendirilen toplumsal ve kültürel olarak inşa edilmiş ideolojik ve siyasal tavırlar demektir.

Bu noktada, “erkeklik” teriminin tarihsel ve eleştirel gelişimi ile bir sorunsal haline dönüşmesini açıklamak yerinde olur. Günümüz anlayışındaki erkeklik kavramına öncülük eden kişi, psikanalizin kurucusu Sigmund Freud (1856-1939) olarak kabul edilmektedir. Freud’un *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme* (1905) eseri toplumsal cinsiyetle alakalı tartışmaların ortaya çıkışını gösterir. Freud, çocukluktaki cinsel göstergeleri incelerken erkekliğin ne olduğunu bir çocuğun beş evreli psikoseksüel gelişiminin fallik

(üçüncü) evresinde² tanımlar. Fallik evrede çocuğun anne üstündeki tahakkümü, çocuğa bu ilişkideki etken tarafın kendisi olduğu fikrini verir. Bu etkenlik, bu ilişkiye dâhil olan daha etken üçüncü bir karakter olan babadan kaynaklı hadım edilme korkusundan dolayı edilgenliğe dönüşür. Freud, libidoyu tamamen “etken” ve “eril” (1933: 96) olarak tanımladığından babanın gibi belli tehdit durumlarında hayatta kalmak için sığınılan eylemsizlik anlarının “edilgen” ve “dişil” olduğunu belirtir. Dahası, hem kız hem erkek çocukları benzer deneyimler yaşadıklarından etken veya edilgen olma durumu tek bir cinsiyete mahsus değildir. Buradan erillik ve dişillik sabit kimlikler olmaktan uzak değişken tavırlar olduğu anlaşılabilir (Thurschwell, 2000: 51; Chodorow, 1991: 226-227); her iki cinsiyet de doğuştan gelen biyolojik özelliklerine takılmaksızın belli koşullar altında belli zamanlarda iki tavırdan birini gösterebilir.³ Freud, kendisinin de karmaşık ve kırılğan bir yapı olduğunu fark ettiği yetişkinlere özgü karşıtinsel toplumsal cinsiyet kavramları için bir zemin oluşturmaya çalışırken, “erillik” ve “dişillik” kavramlarını “etken” ve “edilgen” terimlerine indirgeyerek tanımlar (1995: 243-244); Connell, bu sebeple, Freud’un bu çabasını “erkekliğin [ilk] bilimsel açıklaması” olarak niteler (2005: 8).

Carl Gustav Jung (1875-1961) erkekliği sorunsallaştıran bir başka psikanalisttir. Jung, tin (psyche) ile ilişkili arketipler ve kolektif bilinçdışı kuramlarını oluştururken, Gnostik kuramı kullanıp kişinin psikolojik gelişimi için iyi-kötü, bilinç-bilinçdışı ve eril-dişil gibi zıtlıkların önemini vurgular (Douglas, 2008: 34). Jung’a göre, kadın veya erkek olmasına bakılmaksızın bir insanın tını eşit derecede önemli dişil ve eril özelliklere sahiptir çünkü başlangıçta birbirinden ayrı olan bu özellikler yoğun bir çatışma-çekişme sürecinden sonra bir uyuma erişir. Jung, en kıymetli

² Freud’a göre, psikoseksüel gelişimde temeli oluşturan libido, yani cinsel dürtü, esasen etken ve dolayısıyla eril olduğundan özellikle erkeklik çalışmalarıyla ilgili olan kısım bu evrededir.

³ Freud, bu davranışsal değişkenliğe dayanarak erilliğin veya dişillik bir bedende tek başına olamayacağını savunarak insanların normalde çiftcinsel/biseksüel olduğunu iddia eder.

simya eserlerinden biri olan ve “kutsal evlilik” (kutsal ruhun vücut ile birleşmesi) kavramının aşamalarını betimleyen *Rosarium Philosophorum* (“Filozofların Gül Bahçesi,” 1550) gravürlerinin incelemesinde (Jung, 1970b: 461), bilinç-bilinçdışı, güneş-ay, kral-kraliçe, erkek-kadın ve eril-dişil gibi ikili zıtlıkların nasıl bir araya geldiğini açıklar. Bu birleşme, arketip çalışmalarındaki “anima” ve “animus” terimleri aracılığıyla anlattığı aktarım ve bireyleşme olaylarıyla gerçekleşir.

Jung’a göre, “insan doğamızda eril ve dişil unsurlar birleşiktir. ... Ancak, erkekteki dişil unsur, kadındaki eril unsurun olduğu gibi, yalnızca arka planda kalmış bir şeydir” (1970a: 118). Bu açıklama, böylesi bir kutuplaşmanın Freud’un bahsettiği insanın çiftcinselliğinin psikolojik devamı olduğunu göstermektedir. Bir erkeğin androjen tininde anima denen dişil bir yan vardır, bir kadınınkinde de animus denen eril bir yan (Jung, 1968: 69-71). Anima hayat ağacını, duyguları ve kişilerarası ilişkileri yansıtırken, animus bilgi ağacını, mantığı ve eylemi belirtir. Zıtlıkların birleşme sürecinin bireyleşme evresinde, anima/animus özellikleri kişinin diğer insanlara sunduğu toplumsal ve bilinçli tarafı olan persona üzerine aktarılır (Jung, 1972: 192). Aktarım denen bu etkileşimli ilişki (Jung, 1966: 323) herhangi bir tinin tamamen gelişmesi ve büyümesi için bireyleşme evresinin zirvesinde bu zıtlıkların birleşmesini sağlar. “Jung’a göre, çatışma, insanın psikolojik oluşumunda yalnızca doğuştan gelmez, psikolojik gelişimi için ayrıca gerekli olandır” (Hart, 2008: 101); simyada bu çatışmalı zıtlıklar aktarım evresinde kişinin özünü kavramasını ve akabinde kendi androjen özünün farkına varmasını sağlar. Son aşamada ortaya çıkan, eril-dişil ayrımı aşılmasından doğabilecek zıtlıkların nötrlenmesi değildir, insan bütünlüğü arketipindeki gibi tin içindeki dişil ve eril özellikler arasında sağlanan bir dengedir. Jung, görüldüğü üzere, bireyleşme için tamamlanmanın önkoşul özelliği olan zıtlıklar arasındaki uzlaşmaya bir mecaz yaratmıştır. Ne var ki feministler tarafından özcü olarak görülmesi (Rowland, 1999: 16) kaçınılmaz olmuştur, zira tını ve bilinçdışını, ilk olarak, ikicilik yoluyla açıklamış; ikinci olarak, kendi psikanaliz kuramında klasik dışı arketipini kullanmış ve, üçüncü olarak, duygusal eylemleri kadınlığa düşünsel

eylemleri erkekliğe bağlamak gibi toplumsal cinsiyetin geleneksek savları ile gerçekte olan halleri arasında kalmıştır (Rupprecht, 1990: 282; Culbertson, 1993: 223-224).

Avustralyalı psikoterapist ve bireysel psikolojinin kurucusu Alfred Adler (1870-1937) erkeklik üzerine savını Freud'un eril-dişil veya etken-edilgen zıtlığı üzerine kurar. Bu zıtlık insanların ruhsal sağlığının en önemli temel ikiliğidir. Adler, yetişkinlerle kıyaslandığında çocukların bu zıtlığın dişil tarafında kaldığını (Connell, 2005: 16-17) ve kültür tarafından hep hafife alınan "dişil pozisyonda bulunmaya zorlandıklarını" (Connell, 1994: 18) belirtir. Çocuklar, "çocuk değer yargısı" ile ilkel kültürel toplumsal cinsiyet varsayımlarının ortaya çıkardığı aşağılık kaygısıyla (Adler, 2003: 2), bağımsızlık, hegemonya, etkinlik ve güç ile nitelenen erkekliği ara ara elde etmeye çalışmaktadırlar. Adler çocuklar için böylesi isyankâr ve devrimci bir eylemi "eril protesto" olarak adlandırır (2003: 4-5). Bu, kız çocukları için yetişkinler ve erkeklerle eşit şartlara sahip olma çabası, erkek çocukları içinse erkekler arasında en üstün olanı belirlemek üzere erkeklik hegemonyası altında yürütülen çoklukla toplumsal bir mücadeledir. Adler, "buna [toplumsal cinsiyet rollerinin belirsizliğine] kültürümüzün başlıca musibeti olan adamlığın⁴ aşırı üstünlüğünü de ekleyerek" insanların bireysel toplumsal cinsiyet inşasının merkezine bu kaygıyı koyar. "Cinsiyet rollerine dair şüphesi olan tüm çocuklar bütün başkaldırıların zirvesinde yer aldığını düşündükleri eril kişilik özelliklerini abartırlar" (Adler, 1964: 55). Connell, toplumsal alanın bireysel psikanalitik yaklaşıma dahline karşı gösterilen direncin varoluşçu psikanaliz gibi yeni hareketlerin çıkmasına aracı olduğunu belirtir (2005: 17). Bu yeni yaklaşımlar, toplumsal hayatı kapsamadan duygusal hayata sınırlanmış psikanalizin konusu olarak önceden kabul

⁴ Adam sözcüğü, hetero-normatif cinsiyetçi söylem içerisinde tanımlanan erkek olma halini belirterek ataerkil toplum ve siyaset yapısına uygun olarak şekillenmiştir. (Türkçedeki "adam olmak, adam gibi, adam yerine koymak, kalıbının adamı, adamlık sende kalsın" gibi ifadeler hegemonyacı erkeklik içerisindeki bu söyleme örnek gösterilebilir.) Erkek sözcüğü ise anlam bakımından tarafsız olup bir ad olmanın yanı sıra bir adıl olarak cinsiyet belirtmek için de kullanılmaktadır. Her iki sözcük ve bu sözcüklerin (erkeklik, adamlık gibi) türevleri, yazı boyunca bu izleğe göre kullanılmıştır.

edilmeyen toplumla ilgili toplumsal cinsiyet meseleleriyle ilgilenmiştir.

Toplumsal cinsiyet meselelerini kişilerin psiko-duygusal deneyimlerinin bireysel ve deneysel vaka analizlerine sınırlamaktan uzaklaşıp toplumsal deneyimler bağlamına aktarımı doğrultusunda, Simone de Beauvoir (1908-1986) *The Second Sex*⁵ ("İkinci Cins," 1949) kitabında erkeklerin ve dolayısıyla erkekliğin konumunu varoluşçu ontolojinin psikanalizi içerisinde değerlendirir. İlk erkeğin öztanımının nasıl gerçekleşebileceğini açıklar: "Eğer ki öteki olan kişi bu ilk erkeğin içinde ve ilk erkek için var olmamışsa bir öteki şahsın varlığı söz konusu olamaz: şöyle ki, gerçek başkalık – ötekilik – benimkinden ayrı olan ama özünde benimkiyle aynı olan bir bilince aittir" (De Beauvoir, 1953: 159). Dolayısıyla, adamlığın, erkekliğin ve hegemonyacı iktidarın tanınırlığı için kadınların varlığı zaruridir. Boyun eğdirilmiş kadınlık evcimenlik, aşağılık, edilgenlik, içeridelik ve dişillikle özdeşleştirilen "içkinlik" içerisine hapsedilirken özgürleştirilmiş erkeklik de serbestlik, egemenlik, etkinlik, dışarıdalık ve erillikle bağdaştırılan "aşkınlık" kazanmaya yöneltmiştir (Changfoot, 2009: 393-395). Aşkınlık, sadece iki cinsiyet arasında gerçekleşen veya erkeğin kadın üstüne gerçekleştirdiği bir süreç olmayıp, aksine, çoğunlukla birbirine üstünlük sağlama ve öteki erkeklerin gözünde kendi varlığının değerini kanıtlama güdüsünde olan erkekler arasında gerçekleşmektedir. De Beauvoire'ın belirttiği üzere, "her erkeğin içkinliğini yırtıp açabilen ve var oluşunun gerçekliğini aşkınlık yoluyla, belli bir hedefe doğru kaçış aracılığıyla ve çeşitli girişimler vesilesiyle ifa etmesini sağlayan diğer erkeklerin mevcudiyetidir" (1953: 159; aktaran Horzum, 2017: 158). Her erkek, diğer erkeklerin beğenisini kazanacak, akran onayını alacak, iktidar sahiplerince tasdiklenecek eylemler yapma peşindedir ki kendi erkekliği diğerlerinin gözünde gerçeklik ve değer kazanabilsin.

---

⁵ Eser Türkçeye 1971 yılında *Kadın* ismiyle Bertan Onaran tarafından kazandırılmış ve Payel Yayınevi'nce üç cilt olarak basılmıştır. Orijinal eserdeki ifadelerin çeviride tam anlamıyla doğru kullanılmaması sebebiyle eserin İngilizce çevirisi esas alınmıştır.

Erkeklik sorunsalı ilkin vaka incelemeleri içinde sadece bir bireyin ömründeki duygusal deneyimlerine temellendirilmiş, ardından elde edilen sonuçlar tüm insanlara uygulanabilir diye Freud ve Jung tarafından savunulmuştur. Adler ve de Beauvoir ise bu kavramı duygusal döngünün tekilliğinden çıkarıp erkekler arasında gerçekleşen aşkınlığın ortaya çıkardığı psikanalitik erillik özelliklerindeki bireysel, psikolojik, toplumsal ve finansal değişimlerin uygulamasını, gözlemine ve değerlendirmesini sunmuştur. Bu noktadan itibaren, erkeklik, ev, okul, iş ve savaş meydanı gibi belli mekânlara dayalı “içselleştirilmiş” rol normlarını ve beklentilerini karşılamak üzere insanların toplum içinde hareket ettiklerini belirten cinsiyet rolü kuramının bir parçası olarak görülmeye başlamıştır (Shimanoff, 2009: 433; Connell, 2005: 23-25). Bu rollerin sosyo-kültürel normlar ve beklentiler tarafından belirlenmesi, kişinin biyolojik durumuna yapıştırılmış toplumsal beklentiler ve normların inşa ettiği bir yapıyı doğrulaması demektir. Rol mizansenleri de “sözde” biyolojik yani doğal farklardan kaynaklanmaktadır. Doğal ve yapay arasındaki ayırım, biyolojik cinsiyetle bağdaştırılan erkekliğin zihinsel ve mantıkla örtüşen aktiviteleri, kadınlığın ise duygular ve içgüdülerle ilişkilendirilen eylemleri kapsadığını varsayar. Toplumsal cinsiyetin böylesi bedensel/biyolojik maddesellelikle sınırlandırılması kültürün pek az sorgulanan Kartezyen ikicilik temellerine özgüdür. Bu ikicilik, “kadınları küresel çapta erkeklere tabi kılmakta” ve “dişilik biçimini bu tabiiyet etrafında, erkeklerin ilgileri ve arzularına uyum sağlayacak bir hale büründürmektedir”⁶ (Connell, 1987: 183). Toplumsal cinsiyet rolü kuramlarının böylesi bir doğa/kültür ayırımını desteklemesi ve kadınların ve erkeklerin önceden belirlenmiş sosyo-kültürel yapılarda var olduğunu ve böylelikle belli rollere büründüğünü savlaması bu beklentilere göre “başarısız” erkekliklere ve kadınlıklara sebep olmaktadır. Erkek ve erkeklik kuramcıları, ilgili çalışma alanlarında bu yaklaşımın

⁶ Eser Türkçeye *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika* adıyla Cem Soydemir tarafından 2000 yılında kazandırılmış olsa da içerisinde kaynak metinden çevrilmeyen yerler olduğundan ve Connell’in bilhassa vurguladığı hususlar göz ardı edildiğinden bu makalede orijinal metin tercih edilmiştir.

indirgemecilikten öteye gitmediğini savunarak “erkekliğin sabit ve evrensel bir şey gibi işlenemeyeceğini,” “davranışların izlerinin ve biçimlerinin çeşitliliğinin önemini” vurgulamışlardır (Archetti, 1999: 113).

Etkileşimli, Göreceli ve Akışkan Erkeklik

Erkek ve erkeklik çalışmaları, “eril hegemonyayı ve heteroseksist iktidarı destekleyen o doğallaştırılmış ve şeyleştirilmiş [basite indirgenmiş] toplumsal cinsiyet mefhumlarını altüst etme ve yerlerinden etme olanakları” ile yakın ilişki içindedir (Butler, 2005: 90). Todd W. Reeser, sosyal bilimlere post-yapısalcı bir yaklaşım uygulayarak öteden beri süregelen “erkeklik” kavramının “doğal”laştırılmışlığını ters yüz etmeye girişir. Erkeklik/erillik kavramı ile bunun doğallığı arasındaki geleneksel bağıntı, erkekliğin “doğal olarak yani testesteronla üretildiği” varsayımından kaynaklanmaktadır (2010: 1). Bu varsayımla, erkekliğin kaslı, güçlü, sert, cesur, baskın ve sahiplenici gibi sıfatlarla tanımlanması kolay görünür. Bu sebeple, daha büyük, daha kaslı, daha sert, daha kıllı erkek bedenleri erkeklik morfolojisine katkıda bulunur. Bu zihniyet doğrultusunda, toplumun taleplerini ve arzularını doğrudan yansıtan eril bedenin belirtilen bu söyleme dayalı yapısal ve görsel uyum içinde olması gerekmektedir. Yine aynı şekilde, atfedilen benzer özelliklerin yokluğu da erkekliği tanımlamaya yarar. Ağlayan, ev işi yapan, modayı takip eden, şık, pek neşeli, sıcakkanlı veya dansçı erkeklerdeki “göreceli yoksunluk” (Reeser, 2010: 1) erkekliği görünür kılar. Bu durumda, “vücut geliştiren erkekler erkek bedenini doğal sınırlarına zorlamakta, efemine erkekler de doğal olarak erkekliğini kaybedip kadınsı olmakta” (Reeser, 2010: 1) gibi bir toplumsal yargıyı görebilmekteyiz. Böyle varsayımlar, erillik kavramı ancak erkek bedenine uygunlukla veya kadın bedenine uyumsuzlukla anlamlandırıldığı için erkeklik ve iliştilenmiş olduğu bedensellik ilişkisini ortaya koyar.

“Beden – genetik programlama, hormonsal ayırım veya cinsiyetlerin üremedeki farklı rolleri yoluyla – toplumsal cinsiyet farklılığını üreten doğal bir makinedir” (Connell, 2005: 45) önermesini savlayan hâkim toplumsal cinsiyet ideolojisi, gelenek

dışı öznelere baskı altına almak için belli özellikleri bilhassa erkeklere ve onların erkekliklerine atfetmektedir. Bedenin “üstüne toplumsal semboller işlenen, neredeyse tarafsız [cinsiyetsiz] bir alan veya yüzey” (Connell, 2005: 45-46) olduğunu savunan diğer görüş erkekliğin fiziksel varlığını gizleyerek ve üstüne işlenen sembolleri kullanarak işleyişini belirtir. Yaraların, hastalıkların üstesinden gelmek, zayıflıkları saklamak veya cinsel haz bakımından meme ucuyla prostatı görmezden gelmek gibi durumlar da kadınlara atfedilmiş olan bazı duyguları ve özellikleri göstermeme/saklama mantığıyla işleyen erkekliği yeniden doğrulamaya yarayan bir başka önemli yoldur. Erkekliğin – geleneksel anlamda eril özelliklerin – kadın ve/ya trans bireylerdeki varlığı, bu sebeplerle, kavramın erkek bedeniyle özdeşleşmiş olmasını daha karmaşıklaştırır. Güç beyanı, ifade özgürlüğü ve cinsel kimlik yönelimi gibi erkeklik kavramını barındıran kafa karıştırıcı kullanımlar bu beden odaklı söylemden kaynaklanmaktadır. Aynı söylem, erkekliğin asırlardır değişmeyen “tek” tip halini oluşturmaktaki başarısızlığının sebebini ve kavramın “kavranamazlığını [kayganlığını], akışkanlığını ve karmaşık çok bağlantılılığını” (Haywood & Mac an Ghail, 2003: 4) açıklar.

Toplumun erkeklik niteliklerini belirleme gücü kavramın kendisi kadar istikrarsızdır. Erkeklik kavramı, zamana, yere, tarihe ve kültüre göre farklı tanımlar ve özellikler barındırdığından yalnızca bir tür çeşitlilik ve karmaşa olarak çalışılabilir. Bir kültür tarafından bireyin biyolojik cinsiyetine göre toplumsal cinsiyetinin yapılandırılma süreci hem diğer kültürlerden etkilenmekte hem de toplumsal cinsiyet kavramlarının tarihsel birikiminden nasibini almaktadır. Elbette ki bu kavramlar her insanın kavrama becerisiyle doğru orantılıdır ve bilhassa göreceli olmaya devam etmektedir. Erkeklik de bu etkileşimli, göreceli ve akışkan toplumsal cinsiyet varsayımları arasında yer almaktadır. Reeser, bir erkeklik stereotipi basmanın imkânsızlığını ifade etmek için “erkeklik stereotipi en nihayetinde sabitlenmesi mümkün olmayan bir özneliği sabitleştirme, devinim içerisinde olmayan bir erkeklik markası yaratma çabası” olduğunu iddia eder ve bu stereotipin tam da “erkekliğin

istikrarsız doğasının kanıtı olarak karşımıza dikildiğini” söyler (2010: 15). Bu sebeple, erkek ve erkeklik çalışmalarının asıl amacı eril stereotipleri istikrarsızlaştırmak, değişken anlamlar akımında onları gözlemlenektir. Anlamların basit bir şekilde maddesel/bedensel olarak tanımlanabilir kaynaklardan çıkmayacağı akılda tutulursa, erkeklik kavramı fiziksel taşıyıcısı olarak görünen erkek bedeninin dışında incelenip gözlemlenebilir ve erkeklik çalışmaları aracılığıyla dilbilimsel, toplumsal, siyasal, finansal ve kültürel arenalar ile karşıtinsel olmayan erkek topluluklar arasında araştırılabilir hale gelecektir.

Eril Tahakküm ve Hegemonyacı Erkeklik

Haywood ve Mac an Ghail'e göre, erkek ve erkeklik çalışmalarının önemi “iktidar ve tabakalaşma kavramlarıyla ilgili daha geleneksel sosyolojik kaygılarla yakın zamanda ortaya çıkan beden, tutku ve öznel kimlik oluşumu meselelerinde” yatmaktadır (2003: 6). Kavramın sorunsal haline gelme sürecinde açıklanan eril-dişil/erkeklik-kadınlık ikili zıtlıkları, erkeklik kavramını sürekli beslemiştir. Buna istinaden, Brittan toplumsal cinsiyet ikiciliklerinin ötesine geçer ve sabit, değiştirmesi veya yerinden etmesi zor olan şeyin “adamlık”- yani er kişiye yakışır “iktidar” konumlarını sürdürmek ve meşrulaştırmak için eril öznelere kullandığı ideoloji - olduğunu belirtir (1989: 2). Dolayısıyla, meydan okunan ve karşı gelinen benlik sunumu yalnızca değişken biçimlere sahip erkeklikler değil, ataerkinin ideolojisi olan adamlıktır. Bu, bireysel toplumsal cinsiyet rolleri üstündeki sınıf sisteminin belirleyiciliğini silmek anlamına gelmektedir. Brittan'a göre, adamlık ideolojisi yalnızca üst tabaka, zengin ve nüfuzlu erkeklerce eşit veya daha alt tabakalardaki erkeklerce veya kadınlara uygulanmaz aynı zamanda alt tabakadaki erkeklerce de uygulanır. Paralel olarak, erkekliğin etkileşimli, göreceli ve akışkan olduğu varsayımları erkeklik kavramının kendi kendine bir meydan okuma halinde olduğunu yani kavramın ebedi hegemonya meselesini açığa çıkarmaktadır. Pierre Bourdieu, *Eril Tahakküm* adlı eserinde şöyle der:

Eril tahakküm en güçlü dayanaklarından birini, tahakküm ilişkisinin ta içinde doğmuş olan kategorilerin hükmedene uygulanmasının kolaylaştırdığı yanlış tanımda bulur. Yanlış

tanıma, *amor fati*'nin [mukadder aşk, toplumsal özde yoğunlaşmış ve kadere dönüşmüş bir kimliği gerçekleştirmeye yönelik bedensel eğilimin] en uç noktasını teşkil eden hükmedene ve onun hakimiyetine yönelik aşk anlamındaki *libido dominantis*'e (hükmedene duyulan arzu) yol açar ve bu da, kişinin kendisinin *libido dominandi* (hükmetme arzusu) uygulamasına ket vurur (2014: 103).

Erkeklik üstünlüğü, bu tahakküm içinde hükmedilen insanların hükmedene verdiği destekle açıklanabilir. Böylesi bir *amor fati* durumunda, hegemonyanın uygulayıcısı eril figür kendisinininki gibi bir kudretten yoksun olan ve dolayısıyla buna imrenen tebaası tarafından övüldüğü için bir *libido dominantis* durumuyla karşılaşmak yaygındır. Tabii olanlar, *libido dominandi* ile heteroataerik egemenlik düzenine arka çıkmaktadırlar. Burada anlatılmak istenen Connell'in sözleriyle şöyle ifadelendirilebilir: Eril tahakkümün "göklere çıkarılması hâkimiyet ve baskı yapısını bir bütün olarak toplumsal cinsiyet düzenine sabitler. Erkeklik örüntüsünün kültürel olarak yüceltilebilmesi için kahraman olarak gösterilip kutlanan örnekleri olmalıdır" (1990: 94). O zaman, "üstün" eril tahakkümü sabitleme çabası, bu söylemin ideallerini benimseyen ve örnek alınan eril kişilerin yine bu idealleri kuşaktan kuşağa ve/ya bir kültürden/toplumdan bir başkasına aktarmasına gereksinim duymaktadır. Öte yandan, görmezden gelinmemesi gereken bir başka gerçeklik bulunmaktadır: hâkim erkekliğin kırılma noktaları ve açıkları. Örneğin, asker gibi en eril kişi bile savaş sırasında zihninde/ruhunda zafere dair tereddütler yaşayıp duralayabilir. Bu tür anlarda, önceden "eril" görülen kişi erkekliğini kaybediyor diye algılanmaya başlar. Bir eril öznenin bir başka eril özne üstündeki hâkimiyeti eril tahakkümün özünü oluşturur. Eril tahakküme erişebilmek için, zamanında hükmedilmiş olan özne hükmedenin daha üstünde bir seviyeye ulaşmak için daimi bir çaba içerisinde; bu durum da istikrarsız bir hegemonya ve sürekli tırmanan bir erkeklik gerilimi ortaya çıkarır.

Feminizm yanlısı anlatıların erkekliklerin tahakküm olgusuyla bağdaşıklığına dair aşırı genellemelerden kaçınmak için baskı kavramını heteroataerik toplumsal yapıya ait bir talim aracı olarak gördüğü gözlemlenebilir. Steven Seidman "Critique of

Compulsory Heterosexuality” (Zorunlu Karşıtcinselliğin Eleştirisi) başlıklı makalesinde “toplumsal cinsiyet eşitsizliği erkeklerin tavırlarından veya hukuktan çok erkeklere sistematik olarak ayrıcalıklar tanıyan cinsiyet rolü düzeninde yerleşiktir” der (2009: 19). Toplumsal cinsiyet baskısının suçunu mevcut hetero-normatifliğe uyan karşıtcinsel erkeklerin üstüne atmak, bu normları besleyen ve bunlara göre bireyleri şekillendiren daha büyük bir toplumsal cinsiyet yapısından, en basit ifadeyle, kaçmaktır. Bu yüzden, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sosyal yapılar içindeki dinamikliği anlaşılmalı ve erkeklik çalışmaları konuları, sosyal statü, dönemsel koşullar, kişisel artalanlar ve bireylerin finansal konumlarına dair çeşitli ilişkilere ilaveten küresel çarpan etkileri de hesaba katılarak çok boyutlu bir şekilde incelenmelidir. Bunun sebebi, farklı kültürel artalanlara ait erkekliklerin şahsi deneyimlere ve sosyo-kültürel farklılıklara rağmen/aldırmaksızın dünyadaki pek çok bireyi etkileyebiliyor olmasıdır. “Birbiriyle yarış halindeki erkeklik temsilleri ve performanslarının büyüyen Batı kapitalizmi bağlamında, kültürel emperyalizmle, hegemonyacı erkeklikler içinde ve aracılığıyla şekillendiği” gerçeği (Haywood & Mac an Ghail, 2003: 16), kişisel, toplumsal ve kültürel etkileşimlerin çok rahatlıkla gerçekleştirilebildiği yüksek teknoloji ve küresel medya araçları çağında görmezden gelinmemelidir.

Önemli olan erkeklik çalışmalarının temelinin, özellikle kadın-erkek ikiciliğinin salt eril özneler arasındaki gerginliği ifade etmede yetersiz olduğu noktalarda, yalnızca erkeklerin kadınlar üstündeki tahakkümüyle ilgili bir tartışma olmayıp çok katmanlı heteroataerkil toplumsal bir yapının sorunsal platformu olduğunu kavramaktır. Siyasal bağlamda, erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet farklılıkları hegemonyacı erkeklik⁷ uygulamalarına zemin hazırlar. “Hegemonyacı erkeklik” teriminin ortaya çıkışı, karşıtcinsel erkeklerin kadınlar ve karşıtcinsel olmayan insanlar üstündeki baskıcı gücünün eleştirilerinden gelir. Terim hem sıfatı

⁷ İngilizcedeki “hegemonic masculinity” terimi, çoklukla Türkçe dilbilimsel yapılar göz ardı edilerek ve kolaya kaçılarak Türkçeye “hegemonik erkeklik” olarak alınmış olsa da terimin doğru Türkçe karşılığı “hegemonyacı erkeklik” demek yanlış olmayacak ve dilbilimsel kaygıları ortadan kaldıracaktır.

bakımından hem de bütün bir öbek olarak Antonio Gramsci'nin sınıf sistemleri ve ilişkilerini çözümlemesinden çıkan anlamı benimsemiştir. Toplumun belli bir kesiminin silah zoruyla veya işsizlik tehdidiyle baskı altına alınması bir grup erkeğin hegemonyasını tam olarak anlatmak için elbette yetersizdir. Bu baskıcı grup, içinde bulunduğu toplumu kusursuz ve mutlak bir hegemonya için hayatla, siyasetle, ekonomiyle ve ontolojinin diğer önemli alanlarıyla ilgili ideolojilerini o topluma aşılıyarak şekillendirir.

Çoğu zaman ataerkil düzenin müdafaası apaçık bir erkeklik politikası gerektirmez. Hegemonyacı erkeklik için toplumca seçilen karşıtinsel erkeklerin kurumsal şirketleri ve devletleri yönettiği düşünülürse, bu kurumlar olağan işleyişiyle zaten bunu [müdafaayı] kendi kendine gerçekleştirecektir. Hegemonyacı erkekliğin kolektif projesinin özü ve çoğu zaman bu projenin bir proje olarak görünmeyişinin sebebi budur. Erkeklik çoğu zaman temalara ihtiyaç bile duymaz. Zira dikkat çekilen şeyler milli güvenlik, şirket kârı, ailevi değerler, bireysel özgürlük, uluslararası rekabet, finansal etkinlik veya bilimin ilerlemesidir. Belli bir erkeklik türünün tahakkümü bu terimlerle korunan kurumların günlük işleyişleri aracılığıyla başarıya ulaşır (Connell, 2005: 212-213).

Hâkim eril grubun idealleri kamuya doğal ve mantıklı görüldüğünden dolayı bu tasarının ideolojileri "ortak akıl" ile kabul edilmekte, o toplumun üyelerince içselleştirilmektedir. Böylelikle, baskılanmış insanlar çoğu zaman mevcut sistemdeki rahatsızlığı fark etmeden veya hissetmeden itaatkârlılıklarıyla yaşayarak hegemonya inşacılarınca oluşturulmuş birtakım normlara rıza göstermektedir (Gramsci, 2000: 189-198). Hegemonyanın eşcinseller ve feministler gibi uçta, hegemonyacı düzen dışındaki gruplarla ilişkisini açıklarken Connell, "'hegemonya' demek mutlak kültürel egemenlik, alternatiflerin yok edilmesi demek değil, bir güçler dengesi içinde elde edilen üstünlük, bir oyun, bir gösteri halidir" der; "öteki modeller ile gruplar yok edilmekten ziyade baskılanıp zapt altına alınmaktadır" (1987: 184). Bu baskı ve zapt, esasen aldatılmış, hâkimiyet altına alınmış grubun üyelerince gerçekleştirilmektedir. Öyle ki mevcut düzen toplumsal, kültürel, siyasal ve finansal

zeminlerde güya tek “doğru” yol olduğunu, kendi kendini tasdik etmektedir.

Yirminci asrın son yarısında feminizm ve eşcinselliğin heteroataerkil düzene daha görünür bir şekilde meydan okuması, cinsel nesneleştirme meselesini sorgulamaya açmıştır. Karşıtcinsel erkekler için cinsel nesne kadınlar olduğundan dolayı kadınların hayallerini kurmak ve onlara hâkim olmak yerinde tutumlar olarak görülebilir. Öte yandan, kadınlar ve eşcinseller erkekler için cinsel nesne erkeklerdir. Ancak karşıtcinsel eril topluluklar ve belli bir yüzdeliikteki kadınlar, eril bir “özne” nesneleştirildiğinde bu durumu yersiz ve erkeklik dışı bir hareket olarak görür (Donaldson, 1993: 645). Bu hegemonya, hetero-eril, diğer bir deyişle heteroataerkil, söylemi sebebiyle iktidar bozanlara karşı mücadele etmek için en uygun aracı olmuştur. Bu söylemsel, toplumsal, siyasal ve uygulanabilir çekişmeye tahakküm meselesinin incelenmesiyle karşı çıkılarak “hegemonyacı erkeklik” çalışmalarına ulaşılmıştır. Mike Donaldson, “What is Hegemonic Masculinity?” (Hegemonyacı Erkeklik Nedir?) başlıklı makalesinde bu terim için kapsamlı bir tanım sunar:

[Hegemonyacı erkeklik] kültürel olarak idealleştirilmiş bir kalıp olup hem kişisel hem kolektif bir tasarıdır, eve ekmek getirmek ve adamlıkla ilgili ortak akıldır. Dışlayıcı, kaygı tetikleyici, kendi içinde ve sıradüzenli/hiyerarşik olarak ayrıştırıcı, zalim ve yamandır. Sözde doğal, çetin, çelişkili, kriz meyilli, yüklü ve toplumca sürdürülürdür. Eril tahakküm kurumlarıyla merkezi olarak bağlı olduğundan tüm erkekler hegemonyacı erkekliği uygulamaya dökmeler de çoğu ondan faydalanır. Sınıflar arası olsa da sıklıkla işçi sınıfından ve siyahi erkekleri dışlar. Yaşanagelen bir deneyim, finansal ve kültürel bir güç olup toplumsal uzlaşılara bağımlıdır. Bir ömürden fazla süren zorlu müzakereler yoluyla inşa edilir. Kırılgan olabilir, ancak birlikte yaşadığımız en tehlikeli şeyleri yapılandırır. Esnektir, kendi eleştirilerini yine kendi bünyesinde toplar ama yine de “açılmaz bir kilittir.” (1993: 645-646)

Heteroataerkil düzenin toplumsal cinsiyet kimlikleri üstündeki bu gücü, belli durumları tanımlamakta, belli şeylerin nasıl düşünülmesi, tartışılması, değerlendirilmesi ve kavranması gerektiğine dair sınırlar belirlemede, insanların uydurma ahlak

değerleriyle ideallere göre etrafında birleşip kendilerini ifade edecekleri ideolojiler meydana getirmektedir (Connell, 1987: 107; Donaldson, 1993: 645). Toplumsal cinsiyet ilişkileri bakımından iktidarın yapısı bir hegemonyacı erkeklik nesnesidir, “kültür içerisinde/aracılığıyla bir düzen dayatmak bu [ataerkil yapının] çok büyük bir bölümüdür” (Connell, 1987: 108). Donaldson’a göre, hegemonyacı erkeklik pek çeşitli yöntemlerle erkekler lehine kullanılır zira “bazı eril camiaları cezbeder, baltalar ve onlara el koyar, onları düzenler, biçimsizleştirir, reddeder ve kendisini doğal bir halmiş gibi pazarlar dayatır. (Ama bu eril camiaları, barizdir ki, yüceltmez ve tatmin etmez)” (1993: 646). Hegemonyacı erkeklik çalışmaları, belli başlı eril grupların belli başlı iktidar ve refah konumlarını işgal etme yöntemleri ile tahakkümünü düzenleyip pekiştiren eylemlerini ve toplumsal bağlarını meşrulaştırıp tazelemek için kullandıkları araçları değerlendirir, hükümsüz kılar, tartışır, teyit eder, ters yüz eder ve yeniden yapılandırır (Carrigan, Connell & Lee, 1985: 592).

Hegemonyacı erkekliğin tanımı ve kapsamından görülebileceği üzere, kavram bir erkeğin cinsiyet rolünden oldukça ayrıdır. Hegemonyacı erkekliği kadın-erkek veya eril-dişil ikili karşıtlığıyla ilişkilendirmek gereksizdir. Hegemonyacı erkekliğin çok boyutlu dokusuna rağmen sosyobiyojik araştırmacılar kavramı eril bedenselliği/maddeselliği ile özdeşleştirmişlerdir. Örneğin, Lionel Tiger ataerkinin cinsiyetler arasındaki biyolojik farkların doğal sonucu olduğunu hayvanların doğadaki yaşamlarından örneklerle savunur. Tiger’a göre, hayvanların saldırganlığı, bölgeselliği, sıradüzenliliği ve güç çekişmeleri sürülerin eril üyelerini ilgilendiren meselelerdir (2005: 19-22, 95-97). Darwinci evrimsel bakış açısından, karşıtcinsel eril insanlar doğal olarak daha saldırgan, korumacı, güçlü, karar verici ve dişile karşıtcinsel olmayana üstündür diye devam eder. Bilimsel nesnellikten fersah fersah uzak olan bu yaklaşım, cinsiyetler arasındaki kromozomsal farklar toplumsal, kültürel, siyasal ve tarihsel olguların gidişatını belirleyen özellikler olarak artık kabul edilmediğinden “bütünüyle biyolojik indirgemeci bir erkeklik kuramı” olarak görülür (Connell, 2005: 46). Bireylerin biyolojik cinsiyetlerine bakmaksızın karmaşık ve etkileşimli bir ilişkiler ağında meydana

gelen toplumsal cinsiyet kimliği inşasından dolayı hegemonyacı erkeklığe sosyobiolojik yaklaşımlar geçersiz kabul edilmektedir.

Siyasetçiler, yazarlar, bilim insanları ve gazeteciler gibi toplumsal çapta nüfuzlu figürlerin oluşumuna katkı sağladığı sosyokültürel erkeklik idealleri, toplumdaki eril çoğunluğun gerçek kişilikleriyle örtüşmemektedir. Bu tür idealler bizi erkeklığın kültürel idealleri ve tercihen uluslararası erkeklik “ikonları” yaratımına götürmektedir. Bugün her an her yerde bu idealleri görmek mümkündür, araba sürerken reklam panoları üstünde, mümkün olan her boşluğa ilıştıririlen reklamlarda, okunan kitaplar, dinlenen müzikler ve izlenen videolarda ve sayması çok daha satır alabilecek nice yerde. Fikir versin diye örneklemek gerekirse, bunlar genellikle başarılı, evcimen, oldukça güzel hanımları yanında olan başarılı, zengin iş adamları veya gıcır gıcır arabaları, son moda dayanıp döşenmiş evlerini göze sokarak zamparalık yapmakta özgür olan kaslı, toplumuna göre beyaz tenli, sarışın veya esmer, kavgacı, baştan çıkarıcı genç erkekler ya da, en azından, çocuklarıyla birlikte yemek masasında anne figürlerinin memnuniyetle masadakilere hizmet etmesini bekleyen baba figürleri ve tabii ki de bazı gey ve/ya trans bireylerin efemine tavırlarıyla alay eden karşıtcinsel tipler (Butler, 2004: 54-56). Böylesi örneklerden ve ikonlardan anlaşılabilir ki bu tablolar toplumun çoğunluğuna karşılık gelmez. Ne var ki hegemonyacı erkeklik gücünü tam da burada gösterir: “İdealler, destansı olmayan çoğunluğun yaşamlarından uzak fantezi figürleri veya modellerine dayanır, ama ne kadar reklam koksalar da basit ilanlar olarak kalmazlar” (Donaldson, 1993: 646). Hegemonyacı erkeklığın kamusal görünüşü ve amacı, güçlü eril özne yaratımı veya kimliklendirmesiyle ilgili değil, bu gücün erkekler uğruna işleyiş biçimi, sürdürülebilirliği ve etkililiğiyle ilgilidir. Hegemonyacı erkeklik hükmedici güce hasret toplulukları kamçulamak için üstte örneklenen biçimlerle doğallaştırılıp bu örnekleri benimseyen medya araçlarıyla desteklendiğinden dolayı, yan etkileri de bu yapılara uymayan “azınlık” grupları için pekiştirilir ve bu gruplar bazı zamanlarda yok olmaları pahasına dışlanır, hor görülür ve baskı altına alınır.

Erkeklik ve erkeklik kuramları tanımlarında Brittan'ın "adamlık" terimi erkeklerin kadınlar ve karşıtinsel olmayan toplulukların üzerinde sözde doğal ve hakiki egemenliğini savunan bir ideolojiyi anlatmak için verilmişti. Benzer şekilde, hegemonyacı erkeklik de kadınlara ve ezilmiş farklı erkeklik biçimlerine göre yapılandırılır. Connell, "bu öteki erkekliklerin açıkça tanımlanmasına gerek duyulmadığını, hatta hegemonyayı elde etmenin alternatifleri kültürel tanımlama ve tanımadan bilhassa uzak tutarak, onları kenar mahallelere, özel yaşamlara, bilinç dışına hapsederek mümkün olabildiğini" öne sürer (1987: 183). Third World Gay Revolution (Chicago, "Üçüncü Dünya Gey Devrimi") ve Gay Liberation Front (Chicago, "Gey Kurtuluş Cephesi") inisiyatifleri meseleyi şöyle beyan eder: "Kadınların ve gey insanların baskılanması birbirleriyle ilintilidir ve aynı köklerden [heteroseksizmden] çıkar ama farklı biçimler alırlar. Kadınlar ... cinsiyet ve sınıf yapılarına nasıl uyduklarıyla baskılanır. Gey insanlar ise bu yapılara nasıl da hiç uymadıklarıyla eziyete uğrar" (1992: 255). Bu erillik hegemonyasına ilk darbe, kadınların da erkeklerle eşit şartlarda iş haklarına aşamalı olarak on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren kavuşması ve hala bunun devam ediyor olmasıdır. Bir diğer darbe ise erkek bedeninin kadınlara ve eşcinsel erkeklere hitaben yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren hızla artan cinsel nesne olarak sunumlarının her tür medyada artmasıdır.⁸ Hegemonyacı erkekliğin kadınların ve ezilmiş erkekliklerin dinamiğiyle şekillendiği hatırlanırsa, bu darbelerin uzundur süregelen tahakkümü yerinden oynatmaya başladığı görülebilmektedir.

Hegemonyacı erkekliğin karşıtinsel olmayan gruplarla başa çıkarken kullandığı en alakalı ve yaygın sosyokültürel ve siyasal aracı homofobi olarak karşımıza çıkar. Karşıtinsel erkeklerin (ve kadınların) eşcinsel erkeklere (ve kadınlara) yönelik bu düşmanca tavrı, karşıtinsel olmayan bir bireyle temas durumunda erkekliği kaybetmeye yönelik mantıkdışı korkudan doğar. Donaldson'a göre, "erkek eşcinselliğinin hegemonya karşıtı olarak görülmesinin üç sebebi" vardır; "birincisi, eşcinselliğe düşmanlık

⁸ Butler, üçüncü bir darbenin heteronormatifliğin tamamen dışında olan eşcinsel evlilikler olduğunu da belirtmektedir (Undoing Gender 5).

erkek karşıtcinselliğinin temeli olarak görülür; ikincisi, eşcinsellik kadınsılıkla ilişkilendirilir; üçüncüsü ise eşcinsel zevk biçimi zaten yıkıcı [bir hal/eylem] olarak görülür” (1993: 648). Eşcinselliğe hoş karşılamaz bir tavırla tepki göstermemek, bir karşıtcinsel erkeğin sarsılmaz ve gözler önündeki hetero-erkeklğini azalttığı kanısını getirir, zira eşcinsel erkeklik erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet sıradüzeninin en altında bulunmaktadır. Bu yüzden de bu karşıtcinsel hasımlık “medyada [ve başka mecralarda] kötüleme yoluyla iş ayırımından hapse ve dahi bazen cinayete giden gerçek toplumsal uygulamalar içerir” (Connell, 2005: 40). Bu ikici düşünce yapısı heteroataerkinin homofobisinin derinlerinde bulunduğu için en ufak “kadınısı” hareket, tavır, his ve benzerleri geleneksel karşıtcinsel eril kafa yapısına göre katı, etken, hükmedici, baskıcı erkeklğe zarar verebilmektedir. Hegemonyacı erkeklğin böyle şekillendiği bir toplumsal düzende homofobiye itilen erkekler yaptıkları düşmanca eylemler için olmaması gereken şekillerde desteklenmekte ve ödüllendirilmektedir. Bu yöntemlerle karşıtcinsel erkeklik öncelikle eşcinsel erkeklğin çevresine sınırlar çizmekte, sonra da kendisini toplumsal düzeni sağlayan “asıl” ve “hâkim” erkeklik olarak yüceltmektedir.

Sonuç

Geleneksel ve karşıtcinsel hegemonyacı erkeklik, her ne kadar ikici düşünce yapısını kullanarak eşcinsel erkekleri kadınsılıkla/dişilikle eşcinsel kadınları da erkeksilikle yaftalasa da karşıtcinsel-eşcinsel stereotipleri arasındaki sözde keskin sınırların gittikçe bulanıklaştığı görülmektedir. Yirmi birinci yüzyıldaki özgürlük ve hak kazanım hareketleriyle oldukça yüksek erkeklik idealleriyle bezeli sporcu veya ordu mensubu erkekler de artık kendi toplumsal cinsiyet kimliklerini gey olarak açıklayabilmektedir. Bu da uzundur savunulagelmiş olan geleneksel erkeklik özelliklerinin bireyleri tanımlamak için yetersiz kaldığını gözler önüne sermektedir. Erkeklik sorunsalının Freud’la başlayan ilk sorunsallaşma zamanlarından itibaren süregelen kadınlık ile birlikte yürümesi Aydınlanma Çağı’nı müjdelemiş olan Kartezyen felsefeden çıkmıştır denebilir. Ne var ki hemen her kavramın doğruluğunun, geçerliliğinin ve kapsayıcılığının sorgulamaya açıldığı, sosyokültürel deneyimlerin

ve bilgilerin teknoloji ile saniyeler içerisinde başka kültürlerle ergimeye girdiği bir çağda aynı ikici düşüncenin devam etmesi gerekmemektedir. Erkeklik kavramının da içinde önemli bir yer sahibi olduğu toplumsal cinsiyet kimlikleri ile erkek ve erkeklik çalışmalarını doğru bir şekilde tanımlanının öneminin büyümesinin bir başka sebebi daha bulunmaktadır. Her yıl o yılın sözcüğünü seçen ve İngilizceye kazandıran *Oxford İngilizce Sözlük*, 2016 yılında – tam da Donald J. Trump’ın Amerika Birleşik Devleti Başkanı olarak seçilmesinden sonra – “post-truth” yani “gerçek ötesi” sıfatını yılın sözcüğü olarak açıklar ve bu sözcüğü “kamuoyunu şekillendirmede nesnel gerçeklerin öne çıkan duygulardan ve şahsi inanışlardan daha az etkili olduğu durumlarla ilgili veya bu durumları belirten” diye tanımlar (Post-truth, 2017). Şahsi duygular, düşünceler ve inanışlarla şekillenen siyasal iktidarların gittikçe arttığı bir dönemde gerçek ötesi tanımlamalar ve yapılanmalar toplumsal ve kültürel kavramları da etkilemektedir. Bu gerçek ötesi durumların zaten sorunlu bir yapı olan toplumsal cinsiyetleri etkilememesi için erkeklığın sadece gücü muhafaza etmek için dişillikle kıyaslanarak gitmediği algısını oturtmak gerekmektedir. Bu bağlamda, erkek ve erkeklik çalışmaları Türkiye’deki erkekliklerle ilgili sorunsallara hali hazırda el atmakta ve daha da iyiye götürerek çözümler sunabilir hale gelebilmektedir.

Teşekkür

Bu yazının şekillenmesi sürecinde erkek ve erkeklik çalışmaları konularında fikir açıcı tartışmaları benden esirgemeyen Asel Simla Karabay’a şükranlarımı sunarım.

Kaynakça

- Adler, Alfred (2003). Psychological Hermaphroditism in Life and the Neurosis [1910]. *Journal Articles: 1910-1913: Elaborating on the Basic Principles of Individual Psychology*. (Ed. Henry T. Stein. Çev. Gerald L. Liebenau). C. 3. Bellingham, WA: Alfred Adler Institute. s. 1-8.
- Adler, Alfred (1964). *The Individual Psychology of Alfred Adler: A Systematic Presentation in Selections from His Writings*. (Ed. Heinz L. Ansbacher & Rowena R. Ansbacher). New York: Basic Books.
- Archetti, Eduardo P. (1999). *Masculinities: Football, Polo and the Tango in Argentina*. Oxford: Berg.
- Brittan, Arthur (1989). *Masculinity and Power*. New York: Blackwell.
- Bourdieu, Pierre (2014). *Eril Tahakküm*. (Çev. Bediz Yılmaz). İstanbul: Bağlam.
- Butler, Judith (2005). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (Çev. Başak Ertür). İstanbul: Metis.
- Butler, Judith (2004). *Undoing Gender*. New York: Routledge.
- Carrigan, Tim, Bob [Raewyn/R. W.] Connell & Lee, John (1985). Towards a New Sociology of Masculinity. *Theory and Society*, C. 14, S.5, s. 551-604.
- Changfoot, Nadine (2009). "Transcendence in Simone de Beauvoir's *The Second Sex*: Revisiting Masculinist Ontology". *Philosophy & Social Criticism*, C. 35, S.4 s. 391-410.
- Chodorow, Nancy J. (1991). Freud on Women. *The Cambridge Companion to Freud*. (Ed. Jerome Neu). New York: Cambridge University Press. s. 224-248.
- Connell, [Raewyn] R. W. (1990). "An Iron Man: the Body and Some Contradictions of Hegemonic Masculinity". *Sport, Men and the Gender Order* (Ed. Michael A. Messner & Donald F. Sabo). Champaign, IL: Human Kinetics. s. 83-95.

- Connell, [Raewyn] R. W. (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity.
- Connell, [Raewyn] R. W. (2005). *Masculinities*. 2. Cilt. Berkeley, CA: University of California Press.
- Connell, [Raewyn] R. W. (1994). Psychoanalysis on Masculinity. *Theorizing Masculinities*. (Ed. Harry Brod & Michael Kaufman). Thousand Oaks, CA: Sage. s. 11-38.
- Culbertson, Philip (1993). "Men Dreaming of Men: Using Mitch Walter's 'Double Animus' in Pastoral Care". *The Harvard Theological Review*. C .86, S.2, s. 219-232.
- De Beauvoir, Simone (1953). *The Second Sex*. (Ed. & Çev. H. M. Parshley). Londra: Random.
- Donaldson, Mike (1993). "What is Hegemonic Masculinity?". *Theory and Society*. C. 22, S.5, s. 643-657.
- Douglas, Claire (2008). The Historical Context of Analytical Psychology. *The Cambridge Companion to Jung*. (Ed. Polly Young-Eisendrath & Terence Dawson). New York: Cambridge University Press. s. 19-38.
- Freud, Sigmund (1933). *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis*. New York: Carlton House.
- Freud, Sigmund (1995). *Three Essays on the Theory of Sexuality*. 1905. *The Freud Reader* (Ed. Peter Gay). New York: Norton. s. 239-292.
- Gramsci, Antonio (2000). *The Gramsci Reader: Selected Writings, 1916-1935* (Ed. David Forgacs). New York: New York University Press.
- Hale, C. Jacob (2003). Leatherdyke Boys and Their Daddies: How to Have Sex without Women or Men. *Queer Studies: An Interdisciplinary Reader* (Ed. Robert J. Corber & Stephen Valocchi). Malden, MA: Blackwell. s. 61-72.
- Hart, David L. (2008). The Classical Jungian School. *The Cambridge Companion to Jung* (Ed. Polly Young-Eisendrath & Terence Dawson). New York: Cambridge University Press. s. 95-106.

- Haywood, Chris & Mac an Ghaill, Máirtín (2003). *Men and Masculinities: Theory, Research, and Social Practice*. Buckingham: Open University Press.
- Horzum, Şafak (2017). "Emperyalist Erkekliğin Çöküşü: Joseph Conrad'ın *Lord Jim* Romanında Erkeklik Çıkmazı". *İngiliz Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet*. (Ed. Huriye Reis & Aytül Özüm). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. s. 149-168.
- Jung, Carl Gustav (1970a). *Civilization in Transition*. (Ed. & Çev. Gerhard Adler & R. F. C. Hull). 2. Cilt. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jung, Carl Gustav (1970b). *Mysterium Coniunctionis*. (Ed. & Çev. Gerhard Adler & R. F. C. Hull). 2. Cilt. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jung, Carl Gustav (1968). *Part 1: The Archetypes and the Collective Unconscious*. (Ed. & Çev. Gerhard Adler & R. F. C. Hull). 2. Cilt. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jung, Carl Gustav (1966). *Practice of Psychotherapy*. (Ed. & Çev. Gerhard Adler & R. F. C. Hull). 2. Cilt. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jung, Carl Gustav (1972). *Two Essays in Analytical Psychology*. (Ed. & Çev. Gerhard Adler & R. F. C. Hull). 2. Cilt. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kimmel, Michael & Aronson, Amy (2004). Preface. *Men and Masculinities: A Social, Cultural, and Historical Encyclopedia* (Ed. Kimmel & Aronson). C. 1. Santa Barbara, CA: ABC-Clio. s. xiii-xiv.
- Post-truth (2007). *Oxford English Dictionary*. Erişim Tarihi: 23.03.2018.
- Reeser, Todd W. (2010). *Masculinities in Theory: An Introduction*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Rowland, Susan (1999). *C. G. Jung and Literary Theory: The Challenge from Fiction*. Londra: Palgrave Macmillan.

- Rupprecht, Carol Schreier (1990). *Enlightening Shadows: Between Feminism and Archetypalism, Literature and Analysis. C. G. Jung and the Humanities: Towards a Hermeneutics of Culture* (Ed. Karin Barnaby & Pelligrino D’Acierno). Princeton, NJ: Princeton University Press. s. 279-293.
- Salih, Sara (2007). On Judith Butler and Performativity. *Sexualities and Communication in Everyday Life: A Reader* (Ed. Karen E. Lovaas & Mercilee M. Jenkins). Thousand Oaks, CA: Sage. s. 55-67.
- Sandfort, Theo G. M. (2005). “Sexual Orientation and Gender: Stereotypes and Beyond”. *Archives of Sexual Behaviour*. C. 34, S.6, s. 595-611.
- Seidman, Steven (2009). “Critique of Compulsory Heterosexuality”. *Sexuality Research and Social Policy*. C. 6, S.1, s. 18-28.
- Shimanoff, Susan B. (2009). “Gender Role Theory”. *Encyclopedia of Communication Theory*. (Ed. Stephen W. Littlejohn & Karen A. Foss). Thousand Oaks, CA: Sage. s. 433-436.
- Third World Gay Revolution (Chicago), ve Gay Liberation Front (Chicago) (1992). “Gay Revolution and Sex Roles”. *Out of the Closets: Voices of Gay Liberation* (Ed. Karla Jay & Allen Young). 2. Cilt. New York: New York University Press. s. 252-259.
- Tiger, Lionel (2005). *Men in Groups*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Thurschwell, Pamela (2000). *Sigmund Freud*. Londra: Routledge.